Elinizde bulunan kitap, mezhep hikâyemizin Eş'arî ayağını tanıtmayı ve okuyucuyu Eş'arîler, onların ilişkileri, amaç ve gündemleri hakkında bilgi ve fikir sahibi kılmayı amaçlamaktadır. Burada Eş'arî tarafgirliği, telkin ve övgüsü yapılmadığı gibi aleyhtarlığı da söz konusu olmamış; mezhepler tarihi yöntemi olan objektif olma ve analitik biçimde değerlendirme esas alınmıştır. Mezhepler tarihi yöntemine göre sadece nakletmek veya eleştirmek yahut övmek bilim değildir. Nakletmenin yanı sıra çapraz okumalarla arka planı gösterip değerlendirmek, temellendirmek ve bağlantılarını ve boyutlarını göstermek de gerekmektedir. Elinizdeki kaynak da tam olarak bu zeminde ve bu prensiple hazırlanmıştır.

Kitapta başlangıcından bugüne Eş'arîlik çemberinde duran veya buraya katkı sunan ulema tanıtılmaktadır. Eş'arî gelenek içerisinde yer alan veya öyle olduğu bilinen bütün âlimleri ve görüşlerini ayrıntılarıyla vermek bu çalışmanın, öngörülen kapsamını aştığı için bu gelenekte iz bırakmış âlimlerin biyografi ve görüşlerini vermekle yetindik. Eserde, Eş'arî âlimlerin biyografileri, eserleri ve düşünsel gündemleri kısaca ele alınmış; Eş'arîliğe katkılarına ve dolayısıyla mezhepler tarihindeki konumlarına değinilmiştir. Bir başka ifadeyle bu çalışma, meşhurların yanı sıra Tabakât eserlerinde yalnızca birkaç cümle ile zikredilen fakat Müslüman ilim geleneğine önemli katkılar sunmuş çok sayıda âlimi kapsayarak kronolojik biçimde Eş'arî kelamcıların tanıtımını yapmaktadır.

Tanıtımı yapılan birçok ismi ilk defa gün yüzüne çıkarmakta olan eserimiz, dört ana başlıktan oluşmaktadır. Genelde Kelâm ve Mezhepler Tarihi akademisyenlerinin yazdığı, klasik ve çağdaş dönemden 200'den fazla kelamcının: 1- hayatını ve yaşadığı ortamı 2- eserlerini ve hakkındaki çalışmaları 3- düşüncelerini ve bunların tartışmalarını 4- Eş'arî geleneğe katkılarını (mezhepler tarihindeki yerini) irdelediği bu çalışmayı büyük bir emek ve titizlikle hazırladık. Buna göre eserimiz dört sacayağından oluşmakta ve günümüz uleması sayılan yazarlar, her bir başlığı diğerine feda etmeden veya birinin diğerini gölgelemesine müsaade etmeden altını akademik bir titizlik ve analitik bir ruhla doldurup değerlendirmiş durumdadır.

120 kadar akademisyen âlimin katıldığı bu çalışma, Türkçe yazılmış önemli bir Tabakât-Terâcim ve kısmen Mu'cem ile Cerh/Tadil ve Ensablar gibi biyografik bir eserdir. Hatta hocalarımızın perspektifi ile bu eserimiz: 1- menkıbe ve mitolojiden arınmış 2- sırf nakil ve takdir veya tenkid ile yetinilmeden hazırlanmış, sahasında mümtaz bir kaynak niteliği taşımaktadır.

ISBN: 978-625-576-412-6
9 786255 764126
iz.com.tr
/izyayincilik
1457

Klasik Dönem Eş'arî Kelamcıları

Editör:
Mustafa Akman

iz

Klasik Dönem Eş'arî Kelamcıları

Editör:
Mustafa Akman

iz

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2025
Sertifika no: 49821

Kitabın tüm hakları saklıdır ve Türkçe yayın hakları İz Yayıncılık'a aittir.
Kısmen veya bütünüyle çoğaltılamaz, yapay zeka teknolojileri veya
sistemlerini eğitme amacıyla kullanılamaz.

İz Yayıncılık: 1451
İslam Klasikleri
İslam Düşüncesi | Kelam
ISBN: 978-625-576-412-6
1. baskı, İstanbul 2025

Mahmutbey Mahallesi Taşocağı Yolu Caddesi
212 My Office No: 3 Kat: 31 Daire: 510 Bağcılar/İstanbul
Telefon: (212) 5207210
www.iz.com.tr
E-posta: bilgi@iz.com.tr

Yayın Koordinatörü: Murat Ayar
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Ali Kahraman

Basıldığı yer: Erkam Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. (Sertifika no: 51796)
İkitelli Osb Mh. Atatürk Blv. Haseyad 1. Kısım No: 60/3C Başakşehir/İstanbul

İBN MÂLİK et-TÂÎ (ö. 672/1274)

Doç. Dr. Mustafa AKMAN[1]

1. Hayatı ve Yaşadığı Ortam

Ebû Abdillâh Cemâleddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî (ابن مالك الطائي), 600/1203'te Endülüs/Kurtuba civarındaki Ceyyân şehrinde doğdu.[2] İspanya'nın fethinden sonra Kurtuba, İşbîliye (Sevilla) ve Mürsiye (Murcia) bölgelerine yerleşen İbn Mâlik, Tay kabilesine mensup olduğu için Tâî nisbesiyle anılır. İlmî bir camia ve dinî bütün bir ortamda yetişen İbn Mâlik Ceyyân'da Ebu'l-Abbas Ahmed b. Nüvvâr (ö.588/1192), Muhammed el-Merşânî (ö.615/1218), Sâbit b. Muhammed b. Hıyâr (ö.628/1230) ve Ebû Rezîn el-Külâî (ö.628/1230) gibi âlimlerden dil ve kıraat dersleri aldı. Bir süre Ebû Ali Şelevbîn'in (ö.645/1247) dil derslerini dinledi. İlk tedrisatını Endülüs'te alan İbn Mâlik, Kur'an'ı ezberledikten ve kıraat ilmini tamamladıktan sonra nahiv eğitimi aldı.[3] Bu durum onun erken yaşta tezahür eden ilmî zekâsını ve öğrenmeye olan tutkusunu ortaya koymaktadır.[4]

Endülüs'teki siyasî istikrarsızlık ve sosyal çalkantılar sebebiyle otuz yaşlarında Kuzey Afrika'ya göç eden İbn Mâlik daha sonra hacca gitti. Dönüşte Dımaşk'a uğradı ve burada dil ve nahiv alanının meşhur isimleriyle temas kurdu; muhaddis Ebü'l-Hasan Alemuddin es-Sehâvî (ö.643/1245), Ebû Sâdık Hasan b. Sabbâh (ö.632/1234) ve Ebü'l-Fazl Mükerrem'in (ö.711/1311) derslerine katıldı. Bu sırada Dımaşk'ta bulunan dil âlimi Cemâleddin İbnu'l-Hâcib'den (ö.646/1249) de istifade etti. Ardından gittiği Halep'te Ebü'l-Bekā

1 Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi Öğretim Üyesi. makman64@gmail.com

2 Muhammed Nâzıru'l-Ceyş, *Şerhu't-Teshîl el-Müsemme Temhîdü'l-Kavâid bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid*, thk. Ali Muhammed Fâhir ve dğ. (Kahire: Dârü's-Selâm, 1428/2007), 1/20-23; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 6/233.

3 Muhammed b. Ya'kûb el-Feyrûzâbâdî, *el-Belğa fî teracimi e'immeti'n-nahv ve'l-luğa, thk. Muhammed el-Mısrî, (Dımaşk: Dâr Sa'duddîn, 1. bsk., 1421/2000)*, 11, 269-270.

4 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İrşâdu's-sâlik ilâ halli Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed b. Avad b. Muhammed es-Sehlî, (Riyad: Edvâu's-Selef, 1422/2002), 1/9-20.

İbn Ya'îş (ö.643/1245) ile öğrencisi İbn Amrûn'un (ö.649/1251) derslerinde bulundu.[5]

Fıkıh ve hadis âlimi Ebû Zekeriyyâ en-Nevevî (ö.676/1277), birçok eserini şerheden ve İbnu'n-Nâzım diye tanınan oğlu Bedreddin Muhammed (ö.686/1287), şair Bahâeddin İbnu'n-Nehhâs (ö.698/1299), hadis âlimi Ebü'l-Hüseyin Ali b. Muhammed el-Yûnînî (ö.701/1302) ve Kâdî Bedreddin İbn Cemâa (ö.733/1333) önemli öğrencileri arasında zikredilebilir.

el-Elfiyye (ألفيــة) adlı eseriyle tanınan gramer, sözlük ve kıraat âlimi İbn Mâlik, öğrenimini tamamladıktan sonra Halep'te Sultâniyye ve Âdiliyye medreselerinde dil ve kıraat dersleri verdi. Bu dersleri gittiği Hama'da da sürdürdü. Bir müddet sonra Dımaşk'a dönerek buraya yerleşti ve burada nam saldı. İbn Mâlik, hayatının sonuna kadar dil ve kıraat dersleri vermeye ve eser yazmaya devam etti. Tâceddîn es-Subkî (ö.771/1370) müellif hakkında şöyle demiştir: O, dil sahasında şevâhidleri ezberleme ve doğru aktarmada; kırâat ilmi ve illetlerini tespit etmede öncü biriydi. Yanı sıra mütedeyyin ve takva sahibi biriydi.[6]

Kaynaklar, kendisini takva sahibi, vakûr, nafile ibadetler yapan ve aklıselim biri olarak tanıtmaktadır.[7] İbn Mâlik, 672/1274'te Dımışk'ta vefat etti ve Kāsiyûn dağının eteklerindeki mezarlığa defnedildi. Öğrencisi İbnu'n-Nehhâs el-Halebî ile Şerefeddin el-Hasnî onun hakkında mersiyeler kaleme almışlardır.[8]

İbn Mâlik, dönemin etkin ve yaygın siyasî istikrarsızlıklarını müşahede etmiştir. Yaşadığı çağda Endülüs, Hristiyan Frenklerle çatışmaların artması ve bu saldırılarla kentlerin teker teker düşmesiyle sarsılmaktaydı.[9] Bu sar-

5 Yakup Kara, "İbn Mâlik et-Tâî", *İslam Düşünce Atlası*, https://islamdusunceatlasi.org/ibn-malik-et-tai/202

6 Cum'a Fetḥî ʿAbdu'l-Ḥalîm, *el-İhtilaf beyne Rivâyâti'l-Câmi'i'ṣ-Ṣaḥîḥ ve Nüsahihi: Dirâse Nazariyye Tatbîkiyye* (Kahire: Dâru'l-Felâḥ, 2017) 2/702-705; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İrşâdu's-sâlik ilâ halli Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/9-20; Tâceddîn Abdulvehhâb es-Subkî, *Tebekâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve Abdü'l-Fettâh Muhammed el-Hilû 2. bsk., (Cîze: Hicr, 1992), 8/67.

7 Ebû Muhammed et-Ṭayyib Bâ Mahreme, *Kilâdetu'n-neḥr fî vefeyâti aʿyâni'd-dehr*, thk. Bû Cum'a Mekrî- Hâlid Zuvârî, 1. bsk., (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428/2008), 5/335; Ebu'l-Feth Mûsâ el-Yûnînî, *Zeylu Mir'âti'z-Zemân, 1. bsk.,* (Hind: Matbaatu Meclisi daireti'l-mearif, 1380/1960), 3/76-79; Muhammed b. Şâkir el-Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, thk. İḥsân Abbâs (Beyrut: Dâr Sâdır, 1973), 3/407-409.

8 Şihâbuddîn Ahmed el-ʿUmerî, *Mesâliku'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr, thk. Kamil Selman el-Cebûrî* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2010), 7/182-183; ʿIzzu'd-dîn Ahmed el-Hüseynî, *Sıletu't-Tekmile li Vefeyâti'n-Nakale*, thk. Beşşâr Avvâd Maʿrûf (Beyrut: Dâru'l-Ġarb el-İslâmî, 1428/2007), 2/651-652; Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1999), 20/169-171.

9 Bedreddîn Mahmûd el-ʿAynî, *'İkdu'l-Cümân fî Târîhi Ehli'z-Zamân: el-asru'l-Eyyûbîyun,* thk. Mahmûd Rızk Mahmûd (Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-vesaiki'l-Kavmiyye, 1431/2010), 2/124.

sıntılı ortam, İbn Mâlik dâhil pek çok âlimi, başta güvenlik gerekçesi, ilim arayışı ve yanı sıra hac farizasını ifa etmek üzere İslâm dünyasının doğusuna göçe sevk etmiştir.[10]

2. Eserleri ve Hakkındaki Çalışmalar

Arap dili açısından, akranları arasında çok önemli bir mevkie sahip olan İbn Mâlik, eserleriyle de mühim bir konumu haizdir. Bu açıdan eserleri; farklılık yaratmış, mezhebî bir ekol oluşturmanın yanı sıra, tedris faaliyetlerinde kullanılmış ve sonraki dönemi etkilemiştir. Bu nedenle eserlerine çok sayıda şerh ve haşiye yazılmıştır. Bazı eserleri:

1. *el-Elfiyye (el-Ḫulâṣatü'l-elfiyye, el-Ḫulâṣa)* - (ألفية ابن مالك في النحو والتصريف المسماة الخلاصة في النحو), *el-Kâfiyetu'ş-Şâfiye*'nin özetidir. İbn Mu'ṭî'in (ö.628/1231) *ed-Dürretü'l-elfiyye fî ʿilmi'l-ʿArabiyye* adlı kitabından esinlenilerek nazmedilen eserin çok sayıda neşri ve elliye yakın şerhi mevcuttur. Eser, yaklaşık 800 yıldan beri devamlı şekilde araştırmacıların dikkatini çekmiş, İslâm dünyasında bilhassa Mısır, Suriye ve Türkiye'deki Kürt medreselerinde büyük rağbet görerek ders kitabı olarak okutulup ezberletilmiştir. *el-Elfiyye* üzerine sayıları yetmişe yaklaşan şerh, hâşiye, ta'lik, ihtisar, ayrıca bu eserlerde geçen şâhidleri açıklayan kitaplar yazılmıştır.

2. *Teshîlü'l-Fevâʾid ve tekmîlü'l-Maḳāṣıd. Müellifin el-Fevâʾid ve el-Meḳāṣıd adlı eserlerinin sade bir dille genişletilmiş şeklidir. Eser üzerine başta müellifin şerhi olmak üzere otuz kadar şerh yazılmıştır.*

3. *el-Kâfiyetu'ş-Şâfiye. İbnu'l-Hâcib'in el-Kâfiye ve eş-Şâfiye adlı eserlerinden etkilenerek kaleme alınmış ve* manzum olan bu eserini kendisi şerh etmiştir.[11]

Hakkındaki Çalışmalar: İbn Mâlik'in başta *Elfiye*'si olmak üzere eserleri çeşitli çalışmalara konu olmuş; oğlu Bedreddin Muhammed, İbn Cemâa, İbnu'l-Verdî (ö.749/1349), İbn Kayyim el-Cevzî (ö.751/1350) ve İbn Hişâm (ö.761/1360) gibi âlimler tarafından şerhler yazılmıştır.[12]

Özellikle *Elfiyetu İbn Mâlik*, günümüzde de araştırmacıların dikkatini çekmeye devam etmektedir. Hakkında yazılmış, İSAM "İlahiyat Makaleleri

10 İbn Kayyim el-Cevziyye *İrşâdu's-sâlik ilâ halli Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/9-20; Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", 20/169-171.

11 Abdülbaki Turan, "el-Elfiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 1995), 11/28-29; Ebû Hafs Zeynuddîn Ömer İbn el-Verdî, *Şerhu Elfiye İbn Mâlik el-Musemmâ Tahrîru'l-Hasâsa fî Teysiri'l-Hulase, thk. Abdullâh b. Alî eş-Şellâl (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1429/2008*), 1/87-88.

12 Nâzıru'l-Ceyş, *Şerhu't-Teshîl el-Müsemme Temhîdü'l-Kavâid bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid*, 1/22-23; Muhammed Abdülazîz en-Neccâr, *Dıyâu's-Sâlik ilâ Evdaḥi'l-Mesâlik*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 1/21-22.

Veri Tabanı"nda kayıtlı **makale**ler: Bedr b. Muhammed b. Abbâd el-Câbirî, *Fehmu Nassi Sîbeveyh Beyne İbn Mâlik ve Ebî Hayyân*, 2010; Hümbeteliyeva Sevinc Mübariz, *Ereb Dilçileri Sibeveyhi ve İbn Malikin "Müraciet"le Bağlı Görüşleri*, 2014; Ahmet Şimşek, *Zühd, Şiir ve Dil: İbn Malik ve el-Maksûr ve'l-Memdûd Adlı Eseri*, 2016; Turan Bahşi, *Nahiv Öğretiminde Mânzum Eserler "İbn Mâlik'in el-Elfiyye'si Örneği"*, 2016; Ramazan Bezci, *İbn Mâlik'in Hayatı, Nahiv Metodu ve Hadisle İştişhâdı*, 2019; Hasan Uçar, *Şârihlerinin İbn Mâlik'e Yönelik Bazı Eleştirileri*, 2019; Hana Güven - Nejdet Gürkan, *İbn Mâlik'in Elfiyyesi ve Arap Gramerindeki Önemi*, 2020; Hafel Alyounes, *Me'ayîrû'z-Zarureti'ş-Şi'riyye ve Tevcihuha'n-Nahviy fi Kitabi Evzahi'l-Mesâlik ila Elifiyyeti İbn Malik li-İbni Hişam el-Ensarî*, 2020; Turkey Alali - Dursun Hazer, *et-Tekaruz beyere Hurufi'l-Cer inde İbn Melik*, 2021; Hamza Arslan, *İbn Mâlik'in Elfiyye Eseri Bağlamında Arap Dili Gramerinin Küllî Kaideleri*, 2023; Abdulkadir Kişmir, *İbn Mâlîk'in Zemahşerî'ye Yönelik Eleştirilerine Ebû Hayyân'ın Yaklaşımı*, 2024; Şehmus Ülker, *İbn Mu'tî ve İbn Mâlik'in Elfiyye'lerinin Mukayesesi*, 2024; Abdulkadir Kişmir, *İbn Mâlik'in Şerhu't-Teshîl'inde İbn Usfûr'a Yönelik Eleştirileri*, 2025. Ayrıca İSAM "İslami İlimler Alanındaki Tezler Veri Tabanı"nda bu kadar da yüksek lisans ve doktora tezi bulunmaktadır.

3. Düşünceleri ve Tartışmalar

İbn Mâlik, Basra ve Kûfe diye bilinen nahiv ekollerinden birine tabi olmamış, dil konusundaki içtihatlarıyla meşhur olmuştur. Nahiv ekollerinin görüşlerini verdikten sonra bunlar arasında tercihte bulunmuştur. O, genellikle öncelikle Kur'an'dan delil getirmiş, burada bulamadıysa Hadis kullanmış, burada da bulamamışsa Arap şiirine başvurmuştur. Onun bu tarzı, ilgili çevrelerde büyük beğeni görmüştür.[13]

Arap dilinin inceliklerine vâkıf olmak hususunda büyük gayret sarf eden İbn Mâlik şöhreti Sîbeveyhi'yi[14] (ö.180/796) aşmış büyük bir dil âlimidir. Arap dili ve grameri yanında lugat ve kıraat ilminde de otorite sayılırdı. Gramer ve lugata dair meselelerde zikrettiği örnek beyitler âlimlerin takdirini kazanmıştır.[15] Gramer meselelerinde Kur'an'dan sonra hadisleri ilk

13 es-Subkî, *Tebekâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ*, t8/67-68; Nâzıru'l-Ceyş, *Şerhu't-Teshîl el-Müsemme Temhîdü'l-Kavâid bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid*, 1/18; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İrşâdu's-sâlik ilâ halli Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/9-20; en-Neccâr, *Dıyâu's-Sâlik ilâ Evdaḥi'l-Mesâlik,* 1/22.

14 Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisidir.

15 Nâzıru'l-Ceyş, *Şerhu't-Teshîl el-Müsemme Temhîdü'l-Kavâid bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid*, 1/21-22; Ahmet Şimşek, "Zühd, Şiir ve Dil: İbn Malik ve el-Maksûr ve'l-Memdûd Adlı Eseri", *Artuklu*

defa yoğun ve sistemli bir şekilde örnek olarak kullanması Arap gramerinde yeni bir çığırın açılmasına vesile olmuştur.[16]

İbn Mâlik'ten önce gramer kuralları anlatılırken Kur'an'dan ve 150/767'den önce yazılan şiirlerden örnek veriliyor, hadisler örnek olarak kullanılmıyordu. Ancak İbn Mâlik'in bu tutumunda bir takım sorunsal durumlar olduğu bilinmelidir. Zira hadis metinlerinin mana üzere rivayet edildiği[17] bilinmektedir. Hal böyle olunca gramer kuralına esas alınan rivayetin metni, Hz. Peygamber'e değil rivayeti aktaran raviye ait olmaktadır. Dolayısıyla bu metinler; ravinin Arapçaya vukufiyeti, dikkati ve tedvin çağına kadarki diğer aktarıcıların hassasiyet ve tercihleriyle maluldür. Bu itibarla İbn Mâlik'in bu içtihadı onun "hadislere bağlılık" gibi böylesi mevzularda dinî/ilmî kıymeti bulunmayan bir tercihi üzerinden değil bilimsellik açısından görülmelidir. Nitekim İbn Mâlik bu sebepten, bazı nahivcilerin eleştirilerine hedef olmuştur.[18] Bu eleştirilerin başında ise özellikle manaya dayalı olarak aktarılan hadislerin dil ve kurgusunda hata olabileceği nedeniyle bunlarla istişhada karşı çıkan çağdaşlarından Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin[19] (ö.745/1344) itirazları gelmektedir. Ebû Ḥayyân ile İbn Mâlik'in bu ihtilafına, Saîd el-Efgānî (ö.1417/1996) gibi birçok âlim karşı çıkarak İbn Mâlik'i haklı bulmuştur.[20]

Akademi, III/2, (2016), 81; Ramazan Bezci, "İbn Mâlik'in Hayatı, Nahiv Metodu ve Hadisle İştişhâdı", *Kilitbahir*, 15 (2019), 201, 210-211.

16 Abdulhakim Erdoğan - Mehmet Nafi Arslan, "Endülüslü arap dili âlimi eş-şelevbîn ve et-Tevtie adlı eserinde istişhâd metodu", *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4/2, (2024), 188; Bezci, "İbn Mâlik'in Hayatı, Nahiv Metodu ve Hadisle İştişhâdı", 191, 210-222.

17 Mustafa Akman, *Hadis-Sünnet İlişkisi ve Toplumun Algısı*, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2011), 55.

18 Oğlu İbnu'n-Nâzım, Ebû Hayyân, İbnu'l-Verdî'den başka Ebû Muhammed (Ebû Alî) Bedrüddîn Hasen el-Murâdî (ö.749/1348), İbn Akîl Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah el-Hemedânî (ö.769/1367), İbn Hişâm en-Nahvî (ö.761/1360) ve Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid el-Ezherî'nin (ö.905/1499) eleştirileri bilinmektedir. Bu eleştiriler içerisinde en mühim olanı İbn Mâlik'in görüşlerindeki tutarsızlıklardır. İcmâya nispet ettiği görüşlerindeki problemlerle üslup ve içerik bakımından yapılan hatalar da eleştirilerden payını almıştır. Hasan Uçar, "Şârihlerinin İbn Mâlik'e Yönelik Bazı Eleştirileri", *RumeliDE Uluslararası Hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, (2019), 495, 500-501.

19 Hana Güven- Nejdet Gürkan, bu ismi hataen Ebû Hayyân et-Tevhîdî olarak vermektedirler. Oysa onun vefatı (ö.414/1023) İbn Mâlik'inkinden çok öncedir. Bkz. "İbn Mâlik'in Elfiyyesi ve Arap Gramerindeki Önemi", *Universal Journal of Theology*, V/1, (2020), 145.

20 Bedr b. Muhammed b. Abbâd el-Câbirî, "Fehmu Nassi Sîbeveyh Beyne İbn Mâlik ve Ebî Hayyân", *Mecelletu Câmiati Ummi'l-Kurâ li-Ulûmi'l-Lugât ve Âdâbihâ*, I/4, (1431/2010), 19 vd.; Güven- Gürkan, "İbn Mâlik'in Elfiyyesi ve Arap Gramerindeki Önemi", 124; Abdülbaki Turan, "el-Elfiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 1995), 11/28-29; Bezci, "İbn Mâlik'in Hayatı, Nahiv Metodu ve Hadisle İştişhâdı", 211, 219 (Ebû Ḥayyân'ın kendisi de hadisle istişhâd etmiştir.); İbn Kayyim el-Cevziyye, *İrşâdu's-sâlik ilâ halli Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/9-20.

Öte yandan İbn Mâlik, karmaşık gramer meselelerini sade bir dille anlatarak Arap gramerinin öğretiminde büyük kolaylık sağlamıştır. Aynı zamanda şair olan İbn Mâlik, gramer ve lugata dair çok sayıda didaktik manzume kaleme almıştır. Basra ve Kûfe dil mekteplerinden etkilenmekle birlikte bunlara bağlı kalmamış, zaman zaman birine veya her ikisine muhalefet ettiği gibi bazen iki mektebin görüşlerini uzlaştırmış, bazen her ikisinde de olmayan görüşler ileri sürmüştür.[21] O, eserlerinde nahve yaklaşımı, Kûfe ve Basra dil ekollerini birleştirmesi gibi analiz gücünü gösteren hususlarla meşhur olmuştur. Farklı gramer mezheplerine ait nahiv birikimini inceleyerek bunları tarafsız biçimde dilsel kıyaslara dayandırmasıyla da meşhur olan İbn Mâlik, eserlerinde nesir ile nazmı birleştirerek ilim taliplerine ezberleme ve anlamada kolaylık sağlamıştır.

4. Eş'arî Geleneğe Katkıları (Mezhepler Tarihindeki Yer)

İbn Mâlik, hayatının ilk dönemlerinde, çoğu Endülüslü gibi Endülüs'ün genelinde hâkim olan Mâlikî mezhebine mensuptur. Onun yaşadığı Ceyyân, o dönemde Mâlikîliğin önemli merkezlerinden biri kabul edilmekteydi. Ancak İbn Mâlik'in bu mezhebe bağlılığı fazla uzun sürmemiştir. Zira Endülüs'te yetişen âlimlerin birçoğu, Mısır başta olmak üzere diğer İslâm ülkelerindeki ilim ve kültür merkezlerine yolculuk etmişlerdir. Bunlardan bazıları Endülüs'e geri dönmüş, İbn Mâlik gibi bazıları ise geri dönmeyerek gittikleri bölgelere yerleşmiş ve hayatlarını oralarda devam ettirmişlerdir.[22]

İbn Mâlik'in İslâm coğrafyasının Doğu kesimine intikal etmesiyle birlikte mezhebî bağlılığı değişmiştir. Şam topraklarına, özellikle de Dımaşk şehrine yerleşmesini müteakip Endülüs'ten gelen diğer âlimler gibi[23] -artık bilinçli bir tercih ve içtihat neticesi mi yoksa siyaset, kamu ve toplumsal baskıdan mı bilinmez-[24] Mâlikî iken Şâfiî mezhebini benimsemiştir. Şu da var ki bu tercih onu, Şâfiî fıkhının önemli isimlerinden biri hâline getirmiştir. Safedî (ö.764/1363) bu hususta şöyle der: Mağribliler arasında iki yönüyle temayüz etti: Cömertliği ve İmam eş-Şâfiî'nin mezhebine mensubiyeti.[25]

21 Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", 20/169-171.

22 Bezci, "İbn Mâlik'in Hayatı, Nahiv Metodu ve Hadisle İştişhâdı", 196-197.

23 Mesela: "Ebû Hayyân başlangıçta Mâlikî iken o dönemde Endülüs'te çok yaygın olan Zâhiriyye mezhebine geçmiş, Mısır'a gittikten sonra çoğunluğu Şâfiî olan halkın mezhebini benimseyerek Şâfiî olmuştur." Mahmut Kafes, "Ebû Hayyân el-Endelüsî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul 1994), 10/152-153.

24 Tartışması için bkz. Mustafa Akman, *Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 19, 26, 37, 251-253.

25 İbn Ḳayyim el-Cevziyye, *İrşâdu's-Sâlik ilâ Halli Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/12-13.

Bu mezhep değişikliği, onun ilk mezhebine taassupkârane biçimde müntesip olmadığına; delillere dayanarak hakikate daha yakın bulduğu görüşü benimseyen bir araştırmacı olduğuna işaret edebileceği gibi yeni ortamının şu veya bu şekildeki baskısı ile de olması mümkündür. İkinci ihtimalin muhtemel olması daha mümkün zira bulunduğu lokasyondaki hâkim mezhep dışında bir seçeneğe yönelen Endülüs kökenli bir âlim bilinmemektedir. Mamafih bu fıkhî dönüşüm onun ilmî tercihleri ve kişisel tavırlarına açıkça yansımış, kendisinde kalıcı bir yöneliş olmuştur.[26]

İbn Mâlik'in Eş'arîyye'ye mensubiyetine dair somut verilerden biri, Şam'da Eş'arî olarak bilinen âlimlerle kurduğu samimi ilişkidir. Bunların başındaysa çokça etkilendiği Sehâvî gelmektedir. Nitekim İbnu'l-Cezerî (ö.833/1429), bu etkiyi dile getirerek İbn Mâlik'in kıraat ve nahiv sahasındaki hocalarından birisinin Sehâvî olduğunu belirtmiştir. Buna göre İbn Mâlik, yaşadığı ilmî ve sosyal çevreden etkilenmiştir. Onun sonradan geldiği Şam'da tanıştığı bu çevre, akaitte Eş'arî, fıkıhta ise Şâfiîliğe bağlılıkla nam salmıştır. Bu vaziyet, onun Eş'arî âlimler arasında sayılmasına neden olmuştur. Bu durum hem çevre ve hocalarından etkilenmesine hem de onun bu dönemde Dımışk'ta hâkim olan Eş'arî çevreye olan temayülünü göstermektedir.[27]

Öte yandan yukarıda belirtildiği gibi İbn Mâlik, nahiv meselelerinde hadis metinlerine atıf yapmıştır. Bu tarz, Eş'arî inancı benimseyen Endülüslü âlimlerin bilinen bir metodudur. Bunlar arasında İbn Hazm (ö.456/1064) ve İbn Harrûf (ö.592/1196) gibi isimler yer almaktadır.[28] O ise bu metoda sıkıca bağlı kalarak dilcilerin çoğuna muhalefet ettiği meselelerde dahi hadis metinleriyle istidlale devam etmiştir. Bu yaklaşım, klasik Eş'arî anlayışa dayanan bir aklî temellendirme temayülünü göstermektedir.[29]

Sonuç olarak İbn Mâlik, fıkhî meselelerde Şâfiîliğin, itikatta ise Eş'arîliğin egemen olduğu bir ortamda yaşadığına göre fıkhî ve itikadî mezhebi de bu havzada kabul edilen Şâfiî - Eş'arî olmalıdır. Çünkü kişinin bilimsel ve toplumsal ortamı genellikle dinî kimliğini de göstermektedir.

Kaynakça

ʿAbdu'l-Ḥalîm, Cum'a Fetḥî. *el-İhtilaf beyne Rivâyâti'l-Câmi'i'ṣ-Ṣahîḥ ve Nüsahihi: Dirâse Nazariyye Tatbîkiyye*. Risale Camiiyye, Danışmanlar:

26 Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Ali Hilalî, 1. Bsk., (Kuveyt: el-Meclsu'l-vetenî, 1421/2001), 34/391.

27 en-Neccâr, *Dıyâu's-Sâlik ilâ Evdaḥi'l-Mesâlik*, 1/22.

28 Bezci, "İbn Mâlik'in Hayatı, Nahiv Metodu ve Hadisle İştişhâdı", 211-212, 216-217, 219, 223.

29 Krş. İbn Ḳayyim el-Cevziyye, *İrşâdu's-Sâlik ilâ Halli Elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/17.

Ahmed Ömer Hâşim, Mustafa Muhammed Ebû Amâre, mur. Ahmed Ma'bed Abdülkerîm, Kahire: Dâru'l-Felâḥ, 2017.

Akman, Mustafa. *Hadis-Sünnet İlişkisi ve Toplumun Algısı,* İstanbul: Çıra Yayınları, 2011.

Akman, Mustafa. *Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

ʿAynî, Bedreddîn Mahmûd. *'İkdu'l-Cümân fî Târîhi Ehli'z-Zamân: el-asru'l-Eyyûbîyun*. thk. Mahmûd Rızk Mahmûd, Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-vesaiki'l-Kavmiyye, 1431/2010.

Bâ Mahreme, Ebû Muhammed et-Ṭayyib, *Kilâdetu'n-neḥr fî vefeyâti aʿyâni'd-dehr*, thk. Bû Cum'a Mekrî- Hâlid Zuvârî, 1. bsk., Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428/2008.

Bezci, Ramazan. "İbn Mâlik'in Hayatı, Nahiv Metodu ve Hadisle İştişhâdı". *Kilitbahir*, 15 (2019), 190-227.

Câbirî, Bedr b. Muhammed b. Abbâd. "Fehmu Nassi Sîbeveyh Beyne İbn Mâlik ve Ebî Hayyân". *Mecelletu Câmiati Ummi'l-Kurâ li-Ulûmi'l-Lugât ve Âdâbihâ*, I/4, (1431/2010), 13-86.

Erdoğan, Abdulhakim. - Arslan, Mehmet Nafi. "Endülüslü Arap dili âlimi eş-şelevbîn ve et-Tevtie adlı eserinde istişhâd metodu". *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 4/2, (2024), 183-197.

Firûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Belğa fî teracimi eʾimmeti'n-nahv ve'l-luġa*, thk. Muhammed el-Mısrî, Dımaşk: Dâr Sa'duddîn, 1. bsk., 1421/2000.

Güven, Hana - Nejdet Gürkan. "İbn Mâlik'in Elfiyyesi ve Arap Gramerindeki Önemi", *Universal Journal of Theology*, V/1, (2020), 121-156.

Hüseynî, ʿIzzu'd-dîn Ahmed, *Sıletu't-Tekmile li Vefeyâti'n-Nakale*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Ġarb el-İslâmî, 1428/2007.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *İrşâdu's-Sâlik ilâ Halli Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed b. Avad b. Muhammed es-Sehlî, Riyad: Edvâu's-Selef, 1422/2002.

Kafes, Mahmut. "Ebû Hayyân el-Endelüsî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994), 10/152-153.

Kara, Yakup. "İbn Mâlik et-Tâî". *İslam Düşünce Atlası*, https://islamdusunceatlasi.org/ibn-malik-et-tai/202 (erişim: 31.10.2025).

Kutubî, Muhammed b. Şâkir, *Fevâtu'l-vefeyât*, thk. İhsan Abbâs, 1. bsk., Beyrut: Dâr Sâdır, 1973.

Nâzıru'l-Ceyş, Muhammed, *Şerhu't-Teshîl el-Müsemme Temhîdü'l-Kavâid bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid*, thk. Alî Muhammed Fâhir ve başkaları, Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007.

Neccâr, Muhammed Abdülazîz, *Dıyâu's-Sâlik ilâ Evdaḥi'l-Mesâlik*, 1. bsk., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

Subkî, Ebû Nasr Tâceddîn Abdulvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî, *Tebekâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî- Abdülfettâh Muhammed el-Hilû, 2. bsk., Cîze: Hicr Yayınları, 1413/1992.

Şimşek, Ahmet. "Zühd, Şiir ve Dil: İbn Malik ve el-Maksûr ve'l-Memdûd Adlı Eseri", *Artuklu Akademi*, III/2, (2016), 79-91.

Turan, Abdülbaki. "el-Elfiyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul 1995), 11/28-29.

Turan, Abdülbaki. "İbn Mâlik et-Tâî". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/169-171.

Uçar, Hasan. "Şârihlerinin İbn Mâlik'e Yönelik Bazı Eleştirileri". *RumeliDE Uluslararası Hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, (2019), 487-503.

Umerî, Şihâbuddîn Ahmed, *Mesâliku'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr*, thk. Kamil Selman el-Cebûrî, Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2010.

Verdî, Ebû Hafs Zeynuddîn Ömer, *Şerhu Elfiye İbn Mâlik el-Musemmâ Tahrîru'l-Hasâsa fî Teysiri'l-Hulase*, thk. Abdullâh b. Alî eş-Şellâl, Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1429/2008.

Yûnînî, Ebu'l-Feth Mûsâ, *Zeylu Mir'âti'z-Zemân*, 1. bsk., Hind: Matbaatu Meclisi daireti'l-mearif, 1380/1960.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Ali Hilalî, 1. Bsk., Kuveyt: el-Meclsu'l-vetenî, 1421/2001.

Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm*, 15. bs., Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.